

PAWELO JARKOWSKIO BIBLIOGRAFIJOS REIŠKINIŲ KLASIFIKAVIMO BANDYMAI XVIII a. PABAIGOS–XIX a. PRADŽIOS EUROPOS BIBLIOGRAFIJOS KNYGOTYRINĖS PARADIGMOS KONTEKSTE

JULIJA ČEPTYTĖ

El. paštas: julijacep@takas.lt

Pawelas Jarkowskis (1781–1845) – bibliografijos (bibliologijos) dėstymo pradininkas buvusioje Lietuvoje ir Lenkijos valstybės teritorijoje. Jo palikimas – rankraščiais išlikę ir publikuoti paskaitų planai bei kiti darbai. Pagrindinis straipsnio tikslas yra atskleisti bibliografijos reiškinių, ypač tikrosios (vadinamosios) bibliografijos ir jos viduje P. Jarkowskio pateikiamų bibliografinės informacijos išteklių, klasifikavimo bandymus ir idėjas, principus, įtakas XVIII a. pabaigos–XIX a. pradžios Europos bibliografijos knygotyrynės paradigmos kontekste. Tyrimo objektu tapo į jo 1814–1815 m. ir 1818 m. paskaitų planus įtrauktos bibliografijos (bibliologijos) sandaros schemas. Į jas žvelgiama turinio, formos, funkciniu ir formaliu loginiu aspektais. Su pastaruoju aspektu besisiejantys bibliografijos reiškinių klasifikavimo bandymai analizuojami keliais lygmenimis: 1) visumos (bibliografijos plačiąja bibliologijos prasme), 2) bibliografijos siaurąja prasme (tikrosios arba vadinamosios), 3) bibliografinės informacijos išteklių. Nagrinėjami bibliografinės informacijos išteklių skirstymo į rūšis fragmentai (mikroklasifikacijos): katalogų, tvarkai palaikyti bibliotekoje naudojamų pagalbinių knygų (gaunamų, nurašomų, išduodamų veikalų) ir atskira nesusijusių su fondais bibliografijos priemonių rūšinė klasifikacija. P. Jarkowskis nekėlė sau specialaus bibliografijos reiškinių klasifikavimo uždavinio. Dirbdamas besiformuojančios knygotyrynės bibliografijos paradigmos laikotarpiu, jis pats neturėjo tikslo kurti naujų žinių, ėmė iš jos pradininkų (ypač M. Deniso) ir gausių kūrėjų tai, kas tiko dėstymui, kūrybiškai naudodamasis kitų sukurtais žiniomis, tam tikrais atvejais pasiekė originalių sprendimų.

Reikšminiai žodžiai: bibliografija, tikroji bibliografija, bibliologija, bibliografijos mokslas, bibliografijos dėstymas, bibliografinės informacijos ištekliai, katalogai, bibliotekinės bibliografijos priemonės, klasifikavimas, klasifikacija, hierarchija, dichotomija, Pawelas Jarkowskis, Lietuva, Lenkija, Rusija, Ukraina.

XVIII a. pabaiga–XIX a. pradžia sudaro nedidelį, bet labai reikšmingą bibliografijos mokslo raidos etapą, kuris įeina į platesnį laikotarpį, vienų mokslininkų nuomone [18, 171–172], trunkantį iki XIX a. pabaigos ir vadinamą pradiniu, kitų [26, 23] pratęsiama iki XX a. trečiojo dešimtmečio, siejamą su bibliografijos mokslinės knygotyrinės paradigmos formavimusi ir plėtra (pagal šią paradigmą bibliografija – mokslas, tiriantis knygą). Šiam etapui atstovavo įvairių tautų ir šalių bibliografai (knygotyrininkai), tarp jų ir Lietuvos ar tam tikru būdu susiję su Lietuva. Toks buvo ir Paweł Jarkowski (1781–1845).

P. Jarkowski – bibliografijos (bibliologijos) dėstyto pradininkas buvusioje Lietuvos ir Lenkijos valstybės teritorijoje. Sukanka 200 metų nuo to laiko, kai 1809 m. Vilniaus universiteto žinioje buvusiame Kremenecio licėjuje (tuo metu tai buvo Voluinės gimnazija, kuri tik 1818 m. gavo aukštesnį licėjaus statusą) jis pradėjo dėstyti bibliografijos kursą ir dėstė jį iki pat uždariant licėjų 1832 m. (Voluinės gubernija Ukrainoje, dabar Ternopilio sritis). P. Jarkowski minimas kelių šalių (lenkų, ukrainiečių, rusų, lietuvių) bibliografijos ir knygotyros istorijoje, kituose mokslo darbuose. Jis gimė Krokuvos vaivadijoje, mirė Kijeve, dažniausiai vadinamas lenkų bibliografu, kartais ukrainiečių, rašė ir dėstė lenkiškai.

P. Jarkowski su Ukraina sieja mokymasis Kremenecio vaivadijos mokykloje (ją baigė 1801 m.), bibliotekininko pareigos (nuo 1805 m.) ir ilgametis darbas 1809–1832 m. dėstant bibliografiją Kremenecio

licėjuje, nuo 1834 m. iki mirties – bibliotekininko pareigos Kijevo universitete. Su Lietuva jį taip pat siejo tam tikros gijos: šis licėjus buvo pavaldus Vilniaus universitetui ir su juo palaikė profesinius ryšius. Jis buvo kviečiamas eiti universiteto bibliotekos vadovo pareigas, tikintis, kad universitete dėstys ir bibliografijos kursą [1, 44]. Jo dėstomas bibliografijos kursas domino Joachimą Leleweļį ir Aleksandrą Wiktorą Bohatkiewiczų. Uždarius Vilniaus universitetą, P. Jarkowski perėmė nemažai jo bibliotekos knygų Kijevo universitetui, sudarė kelis jų bibliografinius sąrašus [4, 49, 50, 93, 95, 100]. P. Jarkowskio veiklai turėjo įtakos bendros Rusijos imperijos kultūros, mokslo, švietimo sąlygos, jo veikla (bibliografijos dėstyto, požiūriu į bibliografiją) domėjosi to meto bibliografai, ypač bibliografijos mokslo pradininkas Rusijoje Vasilijus Anastasevičius, kuris 1810 m., prieš rašydamas savo garsųjį straipsnį „Apie bibliografiją“ [14], specialiai lankėsi Kremenecio licėjuje.

P. JARKOWSKIO PALIKIMAS, JO TYRIMAI

Mūsų laikus pasiekė tik labai nedidelė P. Jarkowskio, bibliografo ir knygotyrininko, pedagogo, palikimo dalis. Jo bibliografijos ir knygotyros paskaitų tekstų neišliko. Tiesa, yra duomenų, kad Lvovo valstybinio universiteto Rankraščių skyriuje 1967 m. dar buvo P. Jarkowskio 1820–1825 m. paskaitų studentiškų kopijų skyrius „Tikroji bibliografija“ (*Bibliografia wlaściwa*), savo sandara atitinkantis 1814–1815 m. progra-

mą [20, 321]. Žinomi keli rankraštiniai jo dėstyto kurso teminio plano variantai lenkų kalba. Pirmiausia minėtinas trumpasis jo bibliologijos (bibliografijos) paskaitų planas, 1936 m. paskelbtas Adamo Łysakowskio į lenkų kalbą išverstoje čeko Ladislavo Živný'o knygoje [11, 33–34], datuojamas 1814–1815 ir vėlesniais metais. Jo rankraštis, saugotas Osolinskių bibliotekoje Lvove, prieš Antrąjį pasaulinį karą buvo persiūstas į Lenkiją ir dingo [20, 320]. Platusis planas, saugomas Vilniaus universiteto bibliotekoje, atsiūstas P. Jarkowskio J. Leleweliui šiam ruošiantis dėstyti bibliografiją Varšuvos universitete 1818–1819 m., datuojamas prieš 1818 m. Jo vertimas į rusų kalbą 1956 m. paskelbtas Rebekos Rozet [23, 58–60], o pastarojo į lietuvių kalbą – Aušros Navickienės [8, 21–23]. 1825 m. datuojamas paskaitų planas, Igorio Korneičiko duomenimis, [20, 321], saugomas Ukrainos centriniame valstybės istorijos archyve. P. Jarkowskio rankraštis apie Kremenecio licėjaus biblioteką, kuriuo naudojosi J. Lelewelis rašydamas savo veikalą *Dvejetas bibliografijos knygų* antrąjį tomą (datuojamas 1825 m.), buvo paskelbtas praėjus daugiau kaip šimtui metų (*Wiadomość o bibliotece Liceum Krzemienieckiego i onej porządku udzielona przez jej bibliotekarza P. J. Leleweli r. 1825*. Równe, 1935) [5, 44].

P. Jarkowskis domina ir knygotyros, ir bibliografijos mokslo atstovus. Jo požiūris į bibliologiją ir bibliografiją paprastai nagrinėjamas ir rekonstruojamas iš esmės remiantis minėtais paskaitų planais. Siauresnę ar platesnę P. Jarkowskio dėstyto kurso

planų analizę, įvairių užuominų apie jį ir vertinimų yra pateikę tarpukario ir pokario lenkų bibliografai ir knygotyrininkai Jozefas Korpała [5, 43–44], A. Łysakowski [11, 33–34], Marja Danilewiczowa [23, 56], Stefanas Vrtel-Wierczyński [9, 33–35], Kazimierz Warda [10] ir kt., rusų bibliografai Nikolajus Zdobnovas [19, 139–140], Michailas Briskmanas [16, 134; 17, 150–151], Natalija Lelikova [21, 54, 84], Emilija Bespalova [15, 225], Lietuvoje – R. Rozet [23; 24], Vladas Žukas [12; 13, 47], A. Navickienė [1, 39–40; 7, 20; 8, 21–23], J. Čepytė [27, 35–36; 28, 99], Ukrainoje I. Korneičikas [20, 62–67, 320–321], Galina Švecova-Vodka [30, 41] ir kt. Tyrėjus daugiausia domino bendras P. Jarkowskio požiūris į bibliografiją plačiaja bibliologijos prasme: jos vieta mokslų sistemoje, bendra samprata, sandara, ryšiai su XVIII a. pabaigos–XIX a. pradžios bibliografų pažiūromis, įtaka amžininkams, jo darbų mokslinė vertė, pedagoginė reikšmė. Tačiau yra ir nepakankamai išanalizuotų P. Jarkowskio bibliografijos (bibliologijos) paskaitų planų aspektų, tarp jų ir klasifikacinis loginis aspektas, ypač „tikrosios bibliografijos“ (*bibliografia właściwa*) kuri į lietuvių kalbą kartais verčiama ir terminu „vadinamoji bibliografija“, į rusų kalbą – „sobstvenno bibliografija“ arba „bibliografija v točnom smysle slova“ (bibliografija tikslia to žodžio prasme). Pastarosios klasifikaciją P. Jarkowskio plane yra kiek nagrinėjusi šio straipsnio autorė disertacijoje [27, 35–36].

Pagrindinis straipsnio tikslas yra remiantis istoriniu, loginiu ir lyginamuoju

metodais bei išlikusių šaltinių ir literatūros analize atskleisti bibliografijos reiškinių, ypač tikrosios (vadinamosios) bibliografijos ir jos viduje P. Jarkowskio vaizduojamos bibliografinės produkcijos (bibliografinės informacijos išteklių) klasifikavimo bandymus ir idėjas, principus, įtakas ir tarpusavio ryšius XVIII a. pabaigos–XIX a. pradžios Europos bibliografijos knygotyrinės paradigmos kontekste. Toks tyrimas po 200 metų reikalingas ne tik proginiam bibliografijos dėstymo Vilniaus universitetui pavaldžioje institucijoje pradžios paminėjimui, bet ir P. Jarkowskio tyrinėjimų papildymui, pagilinimui kitais aspektais, objektyvesniam įvertinimui.

Svarbiausi analizės šaltiniai ir literatūra – minėti du publikuoti P. Jarkowskio bibliologijos paskaitų planai (1814–1815 ir 1818 metų, kuriais remiasi ir dauguma ankstesnių tyrėjų), taip pat juos nagrinėjanti literatūra, kai kurių XVIII a. pabaigos–XIX a. pradžios bibliografijos (knygotyros) teoretikų darbai ir juos analizuojančios vėlesnių tyrėjų publikacijos. Jie leidžia atskleisti bendrą P. Jarkowskio požiūrį į bibliografiją, jos sandarą, ją sudarančius reiškinius, klasifikavimo objektus ir idėjas.

Į bibliologiją (bibliografiją), pavaizduotą P. Jarkowskio kurso planų schemose, galima žiūrėti turinio, formos, funkciniu ir formaliu loginiu aspektais. Atitinkamai ryškėja jos 1) dalykinė (turinio) struktūra, 2) funkcinė struktūra, 3) formali loginė struktūra. Jos yra labai glaudžiai tarpusavyje susijusios ir analizuotinos tiriant minėtų schemų klasifikacinius aspektus.

P. JARKOWSKIO POŽIŪRIS Į BIBLIOGRAFIJĄ, JOS DALYKINĖ (TURINIO) SANDARA

P. Jarkowskio bibliografijos samprata ir dalykinė (turinio) struktūra pakankamai išnagrinėta pirmiau minėtų autorių. Tačiau verta atkreipti dėmesį bent į svarbiausius faktus. Jo veiklos metai telpa į pradinį knygotyros ir bibliografijos raidos etapą. Įdomu, kad šis knygotyros etapas dėl jos kilmės iš bibliografijos ir neatsiejamo ryšio su ja paprastai vadinamas bibliografiniu [22], o bibliografijos mokslo atitinkamas etapas dėl jo tapatinimo su knygotyra – knygotyriniu (iš čia kilo ir šiuolaikinis bibliografijos knygotyrinės paradigmos pavadinimas).

Mokslininkai sutaria, kad iki XIX a. pradžios susiklostė pagrindiniai teoriniai požiūriai į bibliografiją kaip istorinį ir enciklopedinį, apibendrinamąjį mokslą apie knygą [21, 55]. Tačiau, kaip teigia I. Korneičikas, P. Jarkowskis pradėjo dėstyti bibliografiją tuo metu, kai nei lenkų, nei rusų bibliografai dar nebuvo pradėję bibliografinių reiškinių teorinio apmąstymo [20, 64]. Jis galėjo remtis tik užsienio bibliografų darbais. Tarp mokslininkų įsitvirtino nuomonė apie Vakarų Europos pirmųjų bibliografijos (knygotyros) atstovų reikšmingą įtaką P. Jarkowskio požiūriui į bibliografiją. S. Vrteľ-Wierczyński pažymėjo, kad jis ėjo Guillamo François Debure'o, Michaelio Deniso, Étienne'o Gabrielio Peignot ir Jacques'o Charleso Brunet pramintu keliu [9, 34], A. Łysakowskis (1936 m.) teigė, kad P. Jarkowskis rėmėsi M. Deniso darbu [11, 33], R. Rozet [24, 58] P. Jarkowskio biblio-

grafijos dėstyto sistemoje žžiūrėjo laikmečio žymę ir artumą jo amžininkų, Vakarų Europos teoretikų M. Deniso, J. Ch. Brunet, É. G. Peignot ir kt., pažiūroms. Tokios pat nuomonės buvo ir M. Briskmanas [16, 34; 17, 150–151]. J. Korpašos manymu, rankraščiai patvirtina, kad tikriausiai veikiamas Tadeuszo Czackio P. Jarkowskis, dėstydamas požiūrius į bibliografiją, sekė G. F. Debure'u, M. Denisu, É. G. Peignot ir J. Ch. Brunet [5, 43–44]. Tačiau absoliutinti šį sekimą, įtakas, kaip matysime toliau, ne visai tikslu.

P. Jarkowskio požiūrį į bibliografiją tyrėjai paprastai apibūdina labai panašiai. Daugumos autorių kartojami teiginiai, apibendrinti N. Lelikovos, atrodo taip: bibliografiją jis tapatino su knygotyra, savo kursą vadino „bibliologija“ ir joje išskyrė bibliografiją kaip savarankišką šaką. Sekdamas iki jo susiklosčiusia tradicija, bibliologiją laikė istorijos mokslu ir siejo ją su literatūros istorija. Bibliografijos tikslu P. Jarkowskis laikė pažintį su visu knygų pasauliu ir jį sudarančiomis dalimis (rankraštinėmis ir spausdintinėmis knygomis) [21, 54]. Iš tikrųjų jo požiūris į bibliografiją ne visada buvo vienodas.

Paprastai teigiama, kad P. Jarkowskis, kaip ir jo amžininkai (M. Denisas, É. G. Peignot, V. Anastasevičius ir kt.) aiškiai neskyrė bibliografijos ir knygotyros, tačiau absoliutinti to tapatinimo negalima. Pirmiausia reikia atkreipti dėmesį į skirtingus P. Jarkowskio rankraščių pavadinimus, bylojančius apie jo ieškojimus, o gal ir svyravimus. Yra žinoma, kad bibliografijos ir visuotinės gramatikos profesoriaus vardui

gauti (jį įgijo 1805 m.) parašė darbus „Elementarus bibliografijos kursas Voluinės licėjaus mokiniams“ (*Elementarny kurs bibliografii dla uczniów liceum wolyńskiego*) ir „Apie bibliografiją ir būtinas bibliotekinininkui žinias apie ją“ (*O bibliografii i o niezbednych dla biblijotekarza wiadomościach tejże*) [19, 140]. Šių neišlikusių rankraščių pavadinime vartojamas bibliografijos terminas, atitikęs to meto vartoseną ir reikšmę. I. Korneičiko žiniomis, dėstyto kurso pavadinimas ne kartą keitėsi: P. Jarkowskis 1809 m. pradėjo dėstyti bibliografijos kursą, netrukus jį pavadino bibliologija (1814, 1815, 1817, 1818 m.), vėliau jam vėl teko skaityti bibliografiją (1825 m.) [20, 64]. Visa tai rodo, kad P. Jarkowskis, matyt, ieškojo tikslesnio ar priimtinesnio kursų pavadinimo, kaip ir M. Denisas, kuris, tikriausiai abejodamas bibliografijos termino vartojimo knygotyros prasme tikslingumu, dar XVIII a. pabaigoje rašė: *Bibliografija (geriau bibliologija) arba mokslas apie knygininkystę* [3, 290], tuo pabrėždamas ir šių terminų tapatumą, ir antrojo teiktinumą.

Keitėsi ne tik kursų pavadinimai, bet ir turinys, tai rodo P. Jarkowskio ieškojimus, reagavimą į jo meto bibliografų darbus, naujoves. I. Korneičikas teigia, kad *tarp pirmojo ir paskutiniojo P. Jarkowskio kursų buvo didžiulis skirtumas. Iš pradžių P. Jarkowskis, sekdamas M. Denisu, tapatino bibliografiją su knygotyra, o nuo 1814 m., matyt, veikia- mas G. Peignot, bibliologijos kurse jis išskiria „tikrąją bibliografiją“.* Tokiu būdu, anot jo, *bibliografija tampa bibliologijos arba knygo- tyros dalimi* [20, 64].

P. Jarkowskio bibliologijos kurso planus tyrę autoriai (ir R. Rozet) neatkreipė dėmesio, kad jis keitė ir tikrosios bibliografijos statusą bibliologijos viduje. 1814–1815 m. trumpajame bibliologijos kurso plane tikroji bibliografija yra tik antrojo skyriaus poskyris (ši bibliologijos planą pateikiame iš A. Łysakowskio [11, 33–34] ir R. Rozet [24, 57] publikacijų:

- I. Švietimo bendrai ir knyginkystės istorijos atskirai apžvalga (istorinė dalis).
- II. Mokslo darbų saugojimo ir platinimo priemonės (specialioji dalis).
 1. Rašto menas.
 2. Knygų spausdinimo menas.
 3. Tikroji bibliografija:
 - a) žinios apie bibliotekos sudedamąsias dalis (rankraščiai ir spaudiniai),
 - b) bibliotekos sudedamųjų dalių tvarkymas (sustatymas, katalogai, tarnybinės knygos, personalas, naudojimosi taisyklės).

Tačiau 1818 m. bibliologijos kurso plane tikroji bibliografija įgijo kitą, reikšmingesnę, statusą – ji pateikta atskiru skyriumi (trečiuoju) kaip savarankiška mokslo šaka (sykiu ji nebelaikoma mokslo darbų saugojimo ir platinimo priemone). Palyginimui pateikiame pagrindinius šio bibliologijos kurso plano skyrius ir poskyrius iš R. Rozet ir A. Navickienės vertimų [24, 58–60; 8, 21–23] (dėl vietos stokos čia neatskleidžiama tolesnė jų detalizacija):

- I. Knyginkystės istorija, nagrinėjama remiantis švietimo būkle apskritai (etno-

grafine tvarka, skirstant į svarbiausius laikotarpius).

- II. Mokslo darbų saugojimo ir platinimo priemonės:
 - I) Rašto menas;
 - II) Knygų spausdinimo menas.
- III. Tikroji bibliografija:
 - I) Žinios apie knygų saugyklos ar knygų parduotuvės sudėtį;
 - II) Sudedamųjų dalių tvarkymas.

Matome, kad tikrosios bibliografijos turinys kiek pasikeitė. I. Korneičio nuomone, veikiamas J. Ch. Brunet *Knyginko ir bibliofilo vadovo*, 1818 m. kurso planą P. Jarkowskis papildė medžiaga apie knygynų sudėtį. Apie tikrosios bibliografijos turinį I. Korneičikas rašo, kad *skaitydamas dabar savarankišką bibliografijos kursą, Jarkowskis praleidžia knygotylinę medžiagą. Jis supažindina mokinius su bibliotekos knygų fondu ir jo klasifikacija pagal W. Krugo schemą, su bibliotekininko darbu kuriant katalogus, knygų sustatymu ir inventorinimu, su bibliotekų tarnautojų pareigomis ir taisyklėmis skaitytojams ir t. t. Mūsų šiuolaikiniu supratimu, tai ne bibliografijos mokslas, o bibliotekininkystė. Tačiau tokia šio mokslo samprata XIX a. pradžioje buvo būdinga Vakarų Europos bibliografams* [20, 64]. Tikrosios bibliografijos turinys bibliotekininkystę priminė ir bibliografei R. Rozet [24, 58]. Tad P. Jarkowskio požiūris į tikrąją bibliografiją atitiko besiformavusią savitą bibliografijos kryptį: pasak Valerijaus Fokejevo [26, 26], XIX–XX a. pradžiai priklausė radimasis bibliotekinės bibliografijos (mokslinės ir praktinės

krypties, kurioje bibliografija matoma kaip bibliotekininkystės sudedamoji dalis).

P. Jarkowskio kurso planuose (ypač ryškiai 1818 m. plačiajame) matoma ne tik dalykinė bibliologijos struktūra. Ją labiau praskleidžia ir paryškina joje slypinti funkcinė struktūra, išreikšta keliomis funkcijomis: knygų gamyba (rankraščių rašymas, spausdinimas), saugojimas (ir tvarkyba), platinimas. Šios funkcijos atitinka bibliologijos (bibliografijos) pagrindines struktūros dalis – knygų leidybą ir prekybą, bibliotekininkystę (bibliografiją).

Nagrinėjamu laikotarpiu ir vėliau dviejų bibliografijų buvimas (plačiaja bibliologijos prasme ir jos viduje dar vienos kitos siauresnio turinio bibliografijos) – įdomus ir net keistokas bibliografijos mokslo reiškiny. Šis faktas reiškia tvyrojusią savotišką požiūrį į bibliografiją dviprasmybę: jos tapatumo su bibliologija ir skirtumo suvokimą. Tai, matyt, glumino ne tik M. Denisą, bet ir vėlesnius knygotyrininkus ir bibliografus, tarp jų ir P. Jarkowskį. Jo bibliologijos kurse išskirta „tikroji, arba vadinamoji, bibliografija“ (*bibliografia właściwa*), vėlesniais laikais kitą vadinta bibliografija siaurąja prasme (Konstantino Simono – „tikslia to žodžio prasme“ [25, 308]), tarsi priešpriešinama kitai, numato buvimą kitos, tarsi ne „tikros“, ne „vadinamosios“, ne „tikslia to žodžio prasme“ bibliografijos. P. Jarkowskis tiesiai jos nevadino bibliografija, kurso planų pavadinime įrašęs bibliologijos pavadinimą ir tik pagal nutylėjimą palikdamas tuo metu buvusį bibliografijos tapatinimą su bibliologija. Į visa tai būtina atsižvelgti na-

grinėjant P. Jarkowskio bibliografijos (bibliologijos) schemų formaliuosius loginius aspektus ir su jais susijusius bibliografijos reiškinių klasifikavimo bandymus.

P. JARKOWSKIO BIBLIOLOGIJOS KURSO PLANŲ FORMALIOJI LOGINĖ STRUKTŪRA

Su formalia logine P. Jarkowskio bibliologijos (bibliografijos) planų struktūra besisiekiančius bibliografijos reiškinių klasifikavimo bandymus galima nagrinėti keliais lygmenimis: 1) kaip visumą, t. y. bibliografijos plačiaja bibliologijos prasme, 2) bibliografijos siaurąja prasme (tikrosios arba vadinamosios bibliografijos) ir 3) bibliografinės informacijos išteklių (t. y. bibliografijos priemonių).

P. Jarkowskio klasifikavimo bandymai, idėjos slypi paskaitų planų schemose, tačiau tinkamiausias tyrimui yra platusis 1818 m. datuojamas planas, kuriuo toliau ir bus daugiausia remiamasi (pirmiau minėti jo vertimai į rusų ir lietuvių kalbas [24; 8, 21–23] su labai nedideliais kai kurių žodžių ar terminų vertimo pakeitimais).

Šių planų kaip visumos negalima laikyti bibliografijos (bibliologijos) rūšinėmis klasifikacijomis, nes skirstant nesilaukoma joms būdingų pagrindinių loginių taisyklių, susijusių su vienodu skirstymo pagrindu, padalinių šalinimo, išsamumo ir kt. P. Jarkowskis specialiai to ir nesiekė. Schema atskleidžia ne rūšis ir rūšinę bibliologijos (bibliografijos) struktūrą, o jos dalykinę sandarą, t. y. tam tikras jos dalis ar skyrius ir poskyrius, skirsnius ir t. t. Kita

vertus, bibliologija (knygotyra) niekada nebuvo skirstoma į rūšis (ir vargu ar tai būtų įmanoma ir prasminga).

Tačiau tiems planams būdingi tam tikri klasifikacijų bruožai: daugialygė hierarchinė dalyko turinio struktūra, išreikšta gana sudėtingos schemos forma su griežta padalinių numeracija ir kt. Krinta į akis schemos artumas ankstesnių ir jo gyvenamojo meto autorių Schützo, Hufelando ir Erscho (1793–1807), Willhelmo Traugotto Krugo (1796–1797), Arsenne Tiébaut (1802), J. CH. Brunet (1809) ir kitų [žr. 29] bibliografinėse klasifikacijose naudotiems atskirų mokslų turinio sandaros atskleidimo būdams, kurie P. Jarkowskiui neabejotinai turėjo būti žinomi ir tikriausiai darė jam įtaką. P. Jarkowskio paskaitų planų schemose hierarchiją atskleidžia ir pabrėžia griežta struktūros padalinių numeracija, skirstymui naudojamas tuo metu populiarus dichotominis formaliosios logikos principas, kurį jis išreiškia bendrybės ir atskirybės kategorijomis, parodydamas bendrus ir atskirus (konkrečius) to mokslo sandaros aspektus ir t. t. Visa tai leido jam atskleisti daugialygę bibliologijos dalykinę struktūrą, vietomis (tikrosios bibliografijos viduje) detalizuojant net iki aštunto hierarchijos lygmens. Lygmenų skaičius visuose skyriuose nevienodas. Pirmoji bibliologijos dalis visiškai nedetalizuota (žr. pirmiau pateiktą schemą). Antrojoje dalyje vietomis apsiribojama trimis, šešiais ar septyniais skirstymo lygmenimis. Trečiojoje dalyje tikroji bibliografija skirstoma penkiais, vietomis šešiais ar septyniais ir net aštuoniais lygmenimis.

Kiekvieno lygmens padalinių numeravimui vartojami skirtingi ženklai – skaitiniai ir raidiniai. Jie suteikia schemos sandarai darnumą ir griežtumą. Pirmojo lygmens padaliniai (pagrindiniai) žymimi I, II, III; antrojo – I), II); trečiojo – 1, 2, 3; ketvirtojo – 1), 2); penktojo – A, B, C,; šeštojo – A), B), C); septintojo – (A), (B), (C); aštuntojo – a, b, c, Tik dviejose vietose P. Jarkowskis nukrypo nuo šio žymėjimo: antrosios dalies smulkiausio (septintojo) lygmens padalinius žymėdamas mažosiomis raidėmis, o trečiojoje, tikrosios bibliografijos, dalyje jomis žymėdamas aštuntąjį lygmenį.

Taigi, P. Jarkowskio daugialygė hierarchinė paskaitų plano schema primena klasifikaciją daugiausia pagal formą. Tačiau atskirus tos schemos fragmentus, kaip matysime toliau, galima laikyti tam tikrų dalykų (reiškinių) klasifikavimo bandymais. Vieną kitą logika paremto skirstymo fragmentą jo schemeje aptikti nesunku. Antai pagal du priešingus, t. y. dichotominius (bendrai ir atskirai), požymius antrojoje dalyje jis skirsto gramatologiją: 1) Bendrai A. Rašto išradimas, B. Rašto sistema; 2) Atskirai A. Vaizdinis raštas, B. Silabinis, C. Raidinis. Panašaus ir visiškai kitokio pobūdžio dichotominio skirstymo fragmentų yra ir trečiojoje, tikrosios bibliografijos, dalyje.

TIKROSIOS BIBLIOGRAFIJOS SANDARA IR JOS REIŠKINIŲ KLASIFIKAVIMO FRAGMENTAI

P. Jarkowskis bibliologijos paskaitų plane savarankišku skyriumi išskirtą tikrąją bib-

liografiją laiko mokslu ir to skyriaus įvade rašo ketinąs atskleisti šio mokslo esmę ir knygų saugyklių bei knygynų poreikį, naudą, sandarą, bibliotekininkų ir knygų prelybininkų įvaizdį.

Tikrosios bibliografijos skyrius plane, kaip ir visas planas, savo forma yra griežtos hierarchinės struktūros. Tačiau ir čia matome tik dalykinę jos struktūrą, o ne rūšinę klasifikaciją. Visiškai akivaizdu, kad atskleista tikrosios bibliografijos samprata ir turinio (dalykinė) sandara taip pat gana plati. Išskirtos dvi tikrosios bibliografijos dalys: pirmoji iš esmės aprėpia žinias apie knygų parduotuvės (knygyno) ar saugyklos sudėtį (t. y. asortimentą, fondus), antroji – veiklą, susijusią su knygų ir rankraščių tvarkymu ir judėjimu bibliotekose (tos veiklos procesus), veiklos priemonės (ir sykiu rezultatus). Antrosios dalies turinys, R. Rozet nuomone, apytikriai *atitinka šiuolaikinę bibliotekininkystės terminą*, tai *visuma žinių apie bibliotekų sandarą ir tvarkymą* [23, 53].

Bibliologijos kurso dalies schemeje, atspindinčioje tikrosios bibliografijos sandarą, galima įžiūrėti atskirų jai priskirtų reiškinių (objektų) skirstymo į rūšis fragmentų. Dėl tokios tikrosios bibliografijos sandaros skirstymo objektai yra nevienalyčiai, tačiau jų skirstymo principai panašūs – hierarchinis ir dichotominis. Pavyzdžiui, pirmojoje tikrosios bibliografijos dalyje dichotominiu principu žinias apie knygų saugyklių ir knygų parduotuvių sudėtį (asortimentą) P. Jarkowskis skirsto į 1. Rankraščius, 2. Spausdintines knygas (jas galime suvokti kaip ne rankraščius). Joms detalizuoti pasitelkiami

priešybe paremti dichotominiai bendrumo ir atskirumo (konkretumo) požymiai. Antrojoje tikrosios bibliografijos dalyje sutvarkymas (t. y. tvarkyba) taip pat skirstomas į rankraščių ir spausdintinių knygų. Į rūšis jis skirsto palaikančių tvarką asmenų pareigas (bibliotekininko, padėjėjų, tarnautojų). Tvarkos palaikymo taisyklės skirstomos į taisykles skaitantiems (turima omeny vietoje) ir taisykles imantiems knygas į namus. Panašių pavyzdžių yra ir daugiau.

Tikrosios bibliografijos antrojoje dalyje susiduriame su bibliografinės informacijos išteklių skirstymu į rūšis: 1) katalogų, kuriuos P. Jarkowskis laikė viena iš knygų tvarkybos priemonių, 2) tvarkai palaikyti naudojamų specialiai tam skirtų pagalbinių knygų (savotiška bibliografinė produkcija, susijusi su knygų judėjimu). Šiuolaikiniais terminais kalbant, tai su tam tikrais fondais susijusios bibliotekinės (institutinės) bibliografinės produkcijos rūšys.

P. Jarkowskis katalogų rūšis atskleidžia šalutiniu būdu, nes iš tiesų skirstomas *katalogų sudarymas (atskleidžiant jų sudarymo būdą)*, kuris kartu parodo vieno veiklos proceso – sudarymo (t. y. katalogavimo) rezultatus – katalogus ir pateikia jų klasifikaciją pagal savo nustatytą požymį – sudarymo būdą. Tačiau užuot išvardijęs pagal tą požymį išskiriamas visas katalogų rūšis, jis įtraukia papildomus jų skirstymo požymius. Taigi, visus katalogus P. Jarkowskis gana originaliai suskirstė į dvi grupes: privalomus ir kitus, kuriuos, matyt, laikė neprivalomais, taip pritaikęs dichotominį klasifikavimo principą. Privalomiesiems priskirti šie kata-

logai: sisteminis, bendrasis abėcėlinis, dalykinis. Kiti katalogai – sisteminis-abėcėlinis, kalbinis, etnografinis, topografinis, tipografinis. P. Jarkowskio bibliologijos schemoje tikrosios bibliografijos dalyje katalogams skirti smulkiausi – septintasis ir aštuntasis – skirstymo lygmenys. Tai savotiška mikroklasifikacija toje schemoje:

B) Katalogų sudarymas (atskleidžiant jų sudarymo būdą)

(A) Privalomieji:

- a. sisteminis (pagal tą patį planą, pagal kurį pateikta mokslininkų pagyrimo sulaukusių darbų kritinė apžvalga),
- b. bendrasis abėcėlinis,
- c. dalykinis.

(B) Kiti katalogai:

- a. sisteminis-abėcėlinis,
- b. kalbinis,
- c. etnografinis,
- d. topografinis,
- e. tipografinis.

Atskirai nurodytą katalogų sudarymo būdą (jų išskyrimo požymį) galima suvokti kaip klasifikavimo pagrindą. Katalogų privalomumą ir neprivalomumą taip pat būtų galima laikyti jų dichotominio skirstymo į rūšis požymiu (t. y. pagrindu). Turint omeny, kad P. Jarkowskio pirmtakai ir amžininkai pirmuose bibliografinės produkcijos (vadintos ir bibliografijos terminu) klasifikavimo bandymuose skirstymo pagrindo dar nenurodydavo, ta prasme jis juos lenkė, žymėdamas atotrūkį nuo grynai aprašomojo pobūdžio klasifikavimo būdo.

Nors P. Jarkowskio bibliologijos plano sandarai daug įtakos turėjo M. Denisas [23, 52], tačiau atskleisdamas katalogų rūšis akiai nesekė M. Denisu ir kitais bibliografiniais, taip pat daug dėmesio skyrusiais katalogams. Be to, ir pats M. Denisas nebuvo visiškai originalus: atskleidžiant katalogų rūšis jam turėjo įtakos XVII a. katalogų teoretikai, parašę vadovus bibliotekoms: Gabrielis Naudé (1600–1653), siūlęs sisteminį ir abėcėlinį katalogus [6, 86; 28, 154], ypač Ciuricho kalbotyros profesorius Johanna Heinrichas Hottingeris (1620–1667), skyręs net septynias katalogų rūšis – chronologinį, sisteminį, teologinį, abėcėlinį, personalinį, topografinį, sinkretinį (lyginamąjį) [29, 151–158].

M. Denisas 1777 m. *Knygotyros įvade* pateiktoje klasifikacijoje atskirai išskyrė katalogus (būtinus – abėcėlinį, sisteminį, dalykinį, ir šalia jų naudingus turėti – chronologinį, geografinį) ir rodykles (pagal religijas, kalbines, topografines – pagal miestus, tipografines – pagal spaustuvinius) [3, 261–262; 29, 216]. Nors katalogų ir rodyklių terminai tuo metu daugumos buvo vartojami kaip sinonimai, tačiau sąmoningai išskirdamas katalogų ir rodyklių atskiras grupes M. Denisas tuo jau pažymėjo jų skirtingumą. P. Jarkowskis viską vadino katalogais, į katalogų kategoriją įtraukdamas ir kai kurias M. Deniso minėtas rodyklių rūšis – kalbines, topografines ir tipografines, bet nenurodydamas ir tuo tarsi atmesdamas chronologinį (pagal autorių gyvenimo šimtmečius), geografinį (pagal šalis), personalinį, pagal religijas tvarko-

mą katalogą. Katalogų sąrašą jis papildė M. Deniso nepaminėtu etnografiniu ir sisteminiu-abėcėliniu. Atkreiptinas dėmesys, kad M. Denisas katalogus mini kaip atskirą lygiavertę knygotyros dalį vienoje gretoje su diplomatika, bibliotekininkyste ir kitomis jos sudedamosiomis dalimis.

Atskleistos katalogų rūšys byloja, kad P. Jarkowskiui buvo žinoma nuo XVII a. labai intensyviai besiplėtojanti katalogų teorija ir jų praktika. Tačiau jis, matyt, nesiekė teorinio katalogų rūšių išsamumo, o vadovavosi savo, kaip bibliotekininko (bibliotekos vadovo), praktine patirtimi ir atspindėjo praktikoje labiausiai naudojamus katalogus, kurių sudarymą svarbu išmanyti būsimiems bibliotekininkams. Tad iš M. Deniso katalogų klasifikacijos jis perėmė tai, kas tiko dėstymui licėjuje rengiant bibliotekininkus. Taigi, P. Jarkowskis pateikė originalią, besiskiriančią nuo kitų, katalogų klasifikaciją. Pažymėtina, kad vartojami terminai atitiko gyvenamąjį laikotarpį – jų susiformavimo lygmenį, artimą ir vėlesniems laikams.

Be katalogų, tikrosios bibliografijos schemeje atsispindi ir kiti bibliografinės informacijos ištekliai. Tai P. Jarkowskio išskirtos įvairios pagalbinės knygos, specialiai sukurta tvarkai palaikyti bibliotekoje, kurių dalį taip pat galima laikyti bibliotekiniais, su konkrečiais fondais susijusiais bibliografinės informacijos ištekliais. Jų skirstymą į rūšis matome šiame tikrosios bibliografijos schemos fragmente, kuris, kaip ir pirmiau minėtieji, panašus į mikroklasifikaciją tikrosios bibliografijos viduje:

2. Tvarkos palaikymas

1) naudojant specialiai tam skirtas pagalbines knygas

A. Įsigyjamų veikalų:

A) pirktų,

B) dovanotų,

C) gautų mainais.

B. Nurašomų veikalų:

A) parduotų,

B) iškeistų mainais.

C. Veikalų, išduotų į rankas ir sugrąžintų.

D. Pajamų ir išlaidų bibliotekos poreikiams ir papildymui.

E. Darbų, pradėtų ir atliekamų knygų saugykloje.

Bibliografinės informacijos ištekliai čia užima tris skirsnius: A. Įsigyjamų veikalų, B. Nurašomų veikalų, C. Veikalų, išduotų į rankas ir sugrąžintų. Jų formuluotės yra lyg skirstymo požymiai (pagrindas), pagal kuriuos išskiriamos minėtų knygų rūšys (C skirsnio formuluotė aprėpia ir požymius, ir dvi skirtingas bibliografinės informacijos išteklių rūšis – išduotų į rankas ir sugrąžintų veikalų). Pagal A požymį išskirtos trys, o pagal B – dvi rūšys. Iš tikrųjų tai knygų forma sudaromų bibliografinių sąrašų (pirktų, dovanotų, gautų mainais, parduotų, iškeistų mainais ir kt. veikalų) rūšys. Tačiau D ir E skirsniai – tai jau kitos, ne bibliografinės, tvarkos bibliotekoje palaikymo priemonės (buhalterinės ir kt.). Jos tarsi suardo klasifikacijos darną, vientisumą. Tačiau P. Jarkowskis nekėlė sau atskiro uždavinio suklasifikuoti tvarkai palaikyti naudojamas knygas,

kurių jis pats net nevadina bibliografinėmis. Tokia klasifikacija (kaip jo logišku mąstymu paremtas fragmentas) atsirado turint kitą tikslą – atskleisti visas jam žinomas bibliotekos tvarkos palaikymo priemonės (ir ką tik minėtas bibliografinės, ir įvairias pareigas einančius žmones, ir taisykles skaitytojams).

Taigi, tikrosios bibliografijos viduje P. Jarkowskis nužymėjo institucinę-bibliotekinę ir iš dalies knygų prekybos bibliografinę, su konkrečiu fondu susijusią produkciją, kuri yra labai svarbi žinių apie turimus rankraščius ir knygas bei jų judėjimą šaltinis. Apskritai bibliografijos išteklių atspindėjimas tikrosios bibliografijos viduje rūšine prasme atrodo gana ribotas. P. Jarkowskio gyvenamuoju metu bibliografinės informacijos ištekliai buvo pasiekę gerokai didesnę rūšinę įvairovę. Jo pirmtakai ir amžininkai M. Denisas, J. CH. Brunet, É. G. Peignot ir kiti, ypač kiek vėliau Fridrichas Ebertas, aprašomosiose bibliografijos (faktiškai bibliografinės informacijos išteklių) klasifikacijose vardydavo ir įvairias su fondais nesusijusias jų rūšis (universaluosius, bendruosius, specialiuosius, nacionalinius ir kitus). Pavyzdžiui, G. F. Debure'as, vadinęs bibliografijos priemones bibliografijomis, vardijo bendrąsias, nacionalines (pirmą kartą pavartojęs šį terminą), profesines, paprastas (katalogus) ir kitas bibliografijas [2, I XV–I XVI; 28, 97–98]; M. Denisas minėjo universaliąsias, ribojamas vieno mokslo, vienos nacijos knygų, ir kt. [3, 303; 28, 99–100]. Tačiau į P. Jarkowskio interesų sritį šios knygos nepateko, nors jas žinoti būsimiems specialistams būtų buvę naudinga. Toks apsiribojimas tik susijusiomis

su fondais institucinėmis (bibliotekinėmis) bibliografijos priemonėmis ir atsisakymas nesusijusių su fondais, matyt, yra nulemtas tam tikrų priežasčių: 1) P. Jarkowskio požiūriu į tikrosios bibliografijos sandarą, kurioje atskleidė žinias apie bibliotekų ir knygynų sudėtį (fondus) ir jų tvarkymą bei tvarkos palaikymą; tad visiškai logiška, kad nesusijusiems su fondais bibliografinės informacijos ištekliams neatsirado vietos, nes jie yra skirti ne tvarkai įvesti ir palaikyti fonduose, o visuomenei, skaitytojams informuoti apie apskritai egzistuojančius veikalus; 2) jo kaip dėstytojo nuostatos, pasirinkimo – ką, kur ir kaip tikslinga dėstyti būsimiems bibliotekininkams, kas žinotina specialistui praktikui.

Negalima teigti, kad P. Jarkowskis apskritai nežinojo apie nesusijusius su fondais bibliografinės informacijos išteklius. A. Łysakowski, rašydamas apie 1814–1815 m. datuojamą trumpąjį bibliologijos paskaitų plano variantą ir jį skelbdamas, mini ir P. Jarkowskio mokslų klasifikacijos schemą, pateikia su knygotyra susijusį jos fragmentą, kuriame yra ir tikrosios bibliografijos padalinys, savotiška jos klasifikacija [11, 34]:

2. Tikroji bibliografija:

- a. Žinios apie rankraščius;
- b. Žinios apie spausdintines knygas:
 - a) bendrai:
 1. sisteminė tvarka,
 2. abėcėline tvarka,
 - b) atskirai:
 1. pagal laikotarpius ir tautas...
 2. pagal atskiras šakas.

Čia tikroji bibliografija atskleista nors ir trumpai, tačiau gana logiška schema, kurioje ji tarsi sutapatinta su bibliografinės informacijos ištekliais, nors iš tikrųjų P. Jarkowskiui tai nebūdinga (žr. pirmiau pateiktą 1814–1815 m. paskaitų trumpąjį planą). S. Vrtel-Wierczyński P. Jarkowskio išskirtas žinias apie rankraščius ir žinias apie spausdintines knygas laiko bibliografinėmis. Jo nuomone, žinios apie spausdintines knygas bendrai (sistemine tvarka ir abėcėline tvarka) yra bendroji bibliografija, o žinios atskirai pagal laikotarpius ir tautas, pagal atskiras šakas – specialioji bibliografija [9, 34]. Taigi čia matome įtrauktas ir nekatalogines bibliografijos priemones. Vadinasi, studentai per mokslų klasifikacijos paskaitas buvo supažindinami ir su jomis. Jų pavadinimai išreikšti aprašomuoju būdu, neminint tuo metu jo pirmtakų, pavyzdžiui, J. Ch. Brunet [29, 259] 1809 m. jau vartotų bendrosios bibliografijos, nacionalinės bibliografijos terminų ir net žodžio „bibliografija“ (ar daugiskaita „bibliografijos“) bibliografinės informacijos ištekliams pavadinti. Vis dėlto nauja tiems laikams buvo tai, kad P. Jarkowskis sukūrė bibliografinės informacijos išteklių hierarchinę klasifikaciją, pagrįstą dichotominiu formaliosios logikos principu. Pradinis skirstymas į žinias apie rankraščius ir žinias apie spausdintines knygas (t. y. ne rankraščius) slepia ir skirstymo pagrindą pagal bibliografuojamos medžiagos rūšis. Kito hierarchijos lygmens žinios apie spausdintines knygas toliau skirstomos į porūšius taip pat dichotominiu principu (bendrai ir atskirai). Po netobula terminija nesunku

įžiūrėti bendruosius ir specialiuosius bibliografinės informacijos išteklius, kurie skiriasi įvairiais požymiais. Bendrieji įvardyti nurodant jų metodines ypatybes (medžiagos grupavimo būdą). Specialiųjų (arba atskirųjų) bibliografijos priemonių rūšys išskirtos tradiciniu tam laikui būdu – pagal įvairius apribojimus, tarp jų ir tautinį. Taigi, ši klasifikacija praplečia ir papildo žinias apie P. Jarkowskio to meto požiūrį į bibliografinės informacijos išteklius, jų rūšinę įvairovę. Ji vertinga pažintine prasme, tyrinėjant bibliografijos priemonių klasifikavimo teorinės minties būklę ir raidą XIX pradžioje. (Detaliau visa tai atskleista šio straipsnio autorės disertacijoje [27, 35–36]).

VERTINIMAI IR IŠVADOS

Tyrinėtojams dažnai kyla klausimas apie P. Jarkowskio įtaką amžininkams, apskritai apie jo reikšmę rusų, lenkų, lietuvių bibliografijos mokslui, knygotyrai. Atsakymai įvairūs, kartais prieštaringi. Lietuvoje P. Jarkowskio paskaitų planą tyrinėjusi R. Rozet teigė: *Šio dokumento istorinė reikšmė labai didelė, nes kitados įvestas bibliografijos kursas turėjo didžiulį poveikį lenkų, lietuvių ir tam tikru mastu rusų bibliografijai* [24, 58]. N. Zdobnovas pirmoje *Rusų bibliografijos istorijos* laidoje (1940) buvo pareiškęs prielaidą, kad P. Jarkowskio dėstytos Kremencio licėjuje bibliografijos paskaitos galėjo turėti įtakos rusų bibliografijai per V. Anastasevičių [21, 84], tačiau vėlesnėse laidose to nebekartojė [19, 139–140]. Žinomas rusų bibliografas M. Briskmanas tokia įtaka abejojo, savo tyrimais parodė, kad nors 1810 m. viduryje

V. Anastasevičius lankėsi Kremenecio licėjuje, matyt, tikėdamasis gauti naujos informacijos rašomam straipsniui „Apie bibliografiją“, tačiau P. Jarkowskio įtakos nepatyrė. M. Briskmano nuomone, XIX a. pradžios lenkų bibliografija, palyginti su Vakarų Europos, buvo mažai originali, o P. Jarkowskio bibliologijos kursas paremtas XVIII a. antrosios pusės bibliotekininko M. Deniso veikalu *Knygotyros įvadas*. Jis atsilikio nuo prancūzų bibliografų naujausių teorinių darbų ir negalėjo V. Anastasevičiui būti paskata permąstyti tradicinį požiūrį į bibliografijos uždavinius ir raidą [16, 134]. N. Lelikova laiko pagrįstu tokį M. Briskmano požiūrį, taip pat mintį, kad lenkų ir rusų mokslas apie knygą radosi vienu metu, lygiagrečiai, tačiau, jos nuomone, lenkų ir rusų knygotyra buvo veikiami tų pačių Vakarų Europos srovių [21, 84]. Tik E. Bespalova yra pateikusi žinių apie P. Jarkowskio įtaką rusų bibliografui Ferdinandui Fridrichui (Fiodorui Fiodorovičiui) Reissui, 1826 m. sukūrusiam Maskvos universiteto bibliotekos bibliografinę klasifikaciją [15, 225].

Įdomu, kad ir lenkų bibliografai P. Jarkowskio poveikio lenkų bibliografijos mokslui nemato. J. Korpała teigia, kad jis neturėjo svarbesnio vaidmens plėtojant bibliografijos teoriją Lenkijoje, tačiau jam priskiria nuopelnus už nemažą būrį išmokytų bibliografijos srities auklėtinių ir už mokslo apie knygą populiarinimą. J. Korpałas duomenimis, už tai P. Jarkowskį labai vertino J. Lelewelis, kuris naudojosi jo patirtimi ir pagalba rengdamas savo bibliografijos kursą [5, 44]. N. Zdobnovas rašė: *tarp Jarkows-*

kie mokinių buvo žymus lenkų istorikas Joachimas Lelewelis, kuris prisipažino turėjęs daug naudos iš Jarkowskio bibliografijos dėstymo ir rankraštinių darbų [19, 139–140]. Sunku išžiūrėti P. Jarkowskio didesnę įtaką A. Bohatkiewiczziui, 1829 m. pradėjusiam dėstyti bibliografijos paskaitas Vilniaus universitete ir 1830 m. išleidusiam knygą *Veikalas apie visuotinę bibliografiją*, gal tik tam tikrus pėdsakus bibliografijos dalykų suskirstyme, kurį jis pats laiko tradiciniu [1, 184–185].

P. Jarkowskio bibliologijos (bibliografijos) kurso paskaitų planai atspindi ją taisyklų aspektu – kas žinotina būsimam bibliotekininkui, specialistui praktikui. Jam buvo svarbiausi pedagoginiai tikslai, o ne naujų žinių kūrimas, originalus bibliografijos klausimų sprendimas ir tai yra pažymėję kai kurie šiuolaikiniai jo tyrėjai [20, 66; 7, 20]. A. Navickienė pabrėžia, kad *nors P. Jarkowskio, kaip knygos mokslo teoretiko, nuopelnai nėra dideli, jis atliko reikšmingą darbą, parengdamas pirmąjį buvusios Lietuvos ir Lenkijos valstybės teritorijoje mokslo apie knygą kursą studentams, ugdydamas profesionalius bibliotekininkus, populiarindamas knygos mokslo teorijos ir praktikos laimėjimus. Praktinį bibliologijos kurso, skaityto Kremeneco licėjuje, pobūdį lėmė ne tik licėjaus nuostatai, bet ir paties dėstytojo polinkiai* [1, 40].

Tad P. Jarkowskio pateikta bibliologijos sandara nelaikytina mokslinė šio mokslo vizija. Tačiau dėstymo moksliskumo siekis jam nebuvo svetimas. I. Korneičikas pažymi, kad P. Jarkowskiui turėjo įtakos ne tik Vakarų Europos, bet ir rusų bibliografijos

teoretikai, kad V. Anastasevičiaus straipsnis „Apie bibliografiją“ buvo *adresuotas Jarkowskiui, kuriam reikėjo teoriškai apmąstyti dėstomą dalyką* [20, 66]. I. Korneičiko duomenimis, P. Jarkowskis gerai orientavosi ir senoje, ir naujoje bibliografijos literatūroje, jis *norėjo būti naujausių bibliografijos teorijos pasiekimų lygmenyje* [ten pat]. Dirbdamas besiformuojančios knygotybinės bibliografijos paradigmos laikotarpiu, iš tuometinio bibliografijos mokslo ir praktikos veikalų jis, matyt, rinkosi tų autorių idėjas, kurios jam buvo priimtinausias, tinkamiausias (o gal ir iš jam prieinamų, turimų veikalų). Nors dauguma P. Jarkowskio tyrėjų išvėgia aiškia pirmtakų, ypač M. Deniso, įtaką, tiksliau tai reikėtų vadinti ne tik įtaka, o ir pasirinkimu ar atsirinkimu tų idėjų, kurios priimtinausias ir tinkamiausias dėstymui. P. Jarkowskiui būdingas kūrybiškas požiūris į dėstomo dalyko turinį. Ne kartą keistas kurso pavadinimas ir turinys byloja apie P. Jarkowskio ieškojimus, reagavimą į to meto bibliografų darbus, naujoves. Sumaniai naudodamasis kitų sukurtomis bibliologijos (bibliografijos) žiniomis, jas kiek perdirbdamas, P. Jarkowskis pasiekė vieną kitą originalesnį sprendimą.

P. Jarkowskis nekėlė sau specialaus bibliografijos ir jos atskirų reiškinių klasifikavimo uždavinio. Pati bibliologijos schema primena klasifikaciją, ji panaši į tų laikų bibliotekinių-bibliografinių klasifikacijų šačkinį fragmentą. Jam bibliologija (bibliografija) buvo logiškai struktūruota žinių apie knygą visuma. Jos dalykinei struktūrai atskleisti P. Jarkowskis sumaniai perėmė ir

pritaikė iki jo sukurtoms bibliografinėms klasifikacijoms būdingus mokslų skirstymo principus – hierarchiją, dichotomiją. Tačiau P. Jarkowskio paskaitų planas į klasifikaciją panašus tik savo hierarchine forma ir keliais aptartais dalykinės struktūros fragmentais (tarsi mikroklasifikacijomis), paremtais dichotominiu skirstymu.

Bibliologijos kurso plano schemeje, tikrosios bibliografijos dalyje, aptinkami tik keli smulkesnių bibliografinių reiškinių klasifikavimo atvejai. Iš jų išsiskiria su konkrečiais fondais susijusių bibliotekinių (institucinių) bibliografinės informacijos išteklių klasifikacijos, kurias atskleisti studentams (būsimiems bibliotekininkams) jam labiausiai rūpėjo. Analizė byloja, kad perimtas iš pirmtakų katalogų rūšis jis suklasifikavo savaip, originaliai, vienas priimdamas, kitų atsisakydamas. P. Jarkowskis pirmą kartą bibliografijos moksle minėjo ir atskleidė klasifikacijos forma tvarkai palaikyti bibliotekoje naudojamas pagalbines knygas (iš tikrųjų bibliografijos priemonės – gaunamų, nurašomų, išduodamų ir grąžinamų knygų). Vėlesni autoriai į savo siūlomas bibliografinės informacijos išteklių klasifikacijas jų netraukdavo. Originaliu sprendimu reikia laikyti katalogų priskyrimą bibliotekos fondų tvarkymo priemonėms, o minėtų pagalbinių knygų – tvarkos palaikymo bibliotekoje priemonėms. Visos rūšinės katalogų įvairovės P. Jarkowskis neapėmė, tačiau bibliografinių tvarkos palaikymo knygų rūšis atskleidė gana išsamiai.

P. Jarkowskio paskaitų plano schemos ribotumu laikytina tai, kad joje nėra ne-

susijusių su konkrečiais fondais (neinstitucinių) bibliografinės informacijos išteklių rūšių (tačiau pagal jo logiką išeina, kad jų ir negalėjo būti, nes jie neskirti tvarkai įvesti ir palaikyti bibliotekoje). Jo pirmtakai ir amžininkai, kaip G. F. Deburé'as, M. Denisas, J. Ch. Brunet ir kai kurie kiti, visas jiems žinomas bibliografinės informacijos išteklių rūšis pateikdavo savo bibliografinėse klasifikacijose. P. Jarkowskis neinstitucines bibliografijos priemones (ir tik jas) taip pat atskleidė dėstytoje bibliografinėje klasifikacijoje, o ne kurso schemeje. Šių bibliografinės informacijos išteklių klasifikacija tikrosios bibliografijos viduje tiems laikams buvo gana originali ir tokia forma daugiau nepasitaikanti.

Taigi, P. Jarkowskio paskaitų planuose atsispindėjo mokslo, vadinto bibliologija, bibliografija, per savo poreikių ir uždavinių prizmę perleista samprata, jo dalykinė, for-

mali loginė sandara, kai kurių bibliografijos reiškinių, geriausiai bibliografinės informacijos išteklių, klasifikavimo bandymai, saviti sprendimai. Pagrindiniai jų klasifikavimo principai – hierarchija ir dichotominis skirstymas – laikytini klasifikavimo pagrindo užuomazga. Nors P. Jarkowskio bibliografijos reiškinių klasifikavimo bandymuose jau buvo skirstymo pagrindo apraiškų, tačiau vėliau dar ilgai bibliografinės informacijos išteklių (vadintų ir bibliografijos terminu) grynai aprašomosiose empirinėse klasifikacijose jis nebūdavo nurodomas.

Apskritai P. Jarkowskis labiau vertinamas ne už jo indėlį į bibliografijos mokslą, o už nuveiktą pedagoginį darbą, bibliografijos ir knygotyros žinių sklaidą, bibliotekininkystės specialistų ugdymą. Jo veikla domėjosi amžininkai ir vėlesnių epochų šių sričių profesionalai. Jis įėjo į Lietuvos, Lenkijos, Rusijos ir Ukrainos bibliografijos

NUORODOS

1. BOHATKIEWICZIUS, Aleksandras Wiktoras. *Veikalas apie visuotinę bibliografiją*. Vilnius, 2004. 270 p. ISBN 9986-19-658-2.

2. DE BURE, G. F. *Bibliographie instructive ou Traité de la connoissance des livres rares et singuliers...* T. 1. Paris, 1763, p. III–XVI.

3. DENIS, M. *Einleitung in die Bücherkunde*. Erster Theil: Bibliographie. Zweiter Theil: Literargeschichte. Wien: Trattner, 1777–1778. 277 p.; 423 p. Zweite verbess. Ausgabe: Ebenda, 1795–1796.

4. KASTANAUSKAITĖ, Danutė. *Vilniaus universiteto mokslinės bibliotekos rankraštiniai ir spausdinti katalogai*. Vilnius, 1990. 144 p.

5. KORPAŁA, Jozef. *Zarys dziejów bibliografii w Polsce*. Wrocław, 1953. 231 p.

6. NAUDĖ, Gabrielis. *Patarimai kuriančiam biblioteką*. Sudarė Arvydas Pacevičius. Vilnius, 2007. 250 p.

7. NAVICKIENĖ, Aušra. Knygotyros raida Lietuvoje: periodizacija ir chronologija. *Knygotyra*, 2006, t. 46, p. 9–35.

8. NAVICKIENĖ, Aušra. Senasis Vilniaus universitetas – knygotyros studijų ir mokslo pradininkas Lietuvoje. *Knygotyra*, 2000, t. 36, p. 9–24.

9. VRTEL-WIERCZYŃSKI, Stefan. *Teoria bibliografii w zarysie*. Wrocław, 1951. X, 278 p.

10. WARDА, Kazimierz. Paweł Jarkowski – bibliotekarz i bibliograf. Iś *Kieleckie Studia Bibliologiczne* [interaktyvus]. 1995, t. 2 [žiūrėta 2010 m. kovo 31 d.]. Prieiga per internetą: <http://ujk.edu.pl/ibib/studia/index.php?page=pokaz_art&id=143>.

11. ŻIWNÝ, W. J. *Bibliografia i bibliologia: pojęcie, przedmiot, rozwój*. Przekład z czeskiego. Przerobił i uzupełnił Adam Łysakowski. Warszawa; Wilno, 1936. 81 p.

12. ŽUKAS, Vladas. Bibliografijos teorijos mintis Vilniaus universitete XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais. Iś *Mokslinio proceso optimizavimo bei technizavimo problemos ir kryptys*: bibliotekų ir informacijos tarnybų vaidmuo aukštųjų mokyklų mokymo bei mokslinio tyrimo procese: Respublikinės konferencijos pranešimų tezės. Vilnius, 1979, balandžio 24–25 d. Vilnius, 1979, p. 10–14.

13. ŽUKAS, Vladas. *Lietuvių bibliografijos istorija*. D. 1: (iki 1940 m.). Vilnius, 1983. 264 p.

14. АНАСТАСЕВИЧ, В. Г. О библиографии. *Улей*, 1811, ч. 1, № 1, p. 14–28.

15. БЕСПАЛОВА, Э. К. *Формирование библиографической мысли в России: (до 60-х гг. XIX в.)*: учебное пособие. Москва, 2007. 344 p. ISBN 978-5-93913-141-4.

16. БРИСКМАН, М. А. *В. Г. Анастасевич (1775–1845)*. Москва, 1958. 275 p.

17. БРИСКМАН, М. А. *В. Г. Анастасевич и вопросы теории библиографии. Труды Ленинградского государственного библиотечного института имени Н. К. Крупской*, 1956, т. 1, p. 135–158.

18. ВОХРЫШЕВА, М. Г. *Теория библиографии*. Самара, 2004. 364 p.

19. ЗДОБНОВ, Н. В. *История русской библиографии до начала XX века*. Изд. 3-е. Москва, 1955. 608 p.

20. КОРНЕЙЧИК, І. І. *Історія української бібліографії: дожовтневий період*. Харків, 1971. 374 p.

21. ЛЕЛИКОВА, Н. К. *Становление и развитие книговедческой и библиографической наук в России в XIX–первой трети XX века*. Санкт-Петербург, 2004. 415 p. ISBN 5-8192-00190-6.

22. МИГОНЬ, Кшиштоф. *Наука о книге: очерк проблематики*. Москва: Книга, 1991. 198 p. ISBN 5-212-00458-6.

23. РОЗЕТ, Р. И. Вильнюсский университет – инициатор преподавания библиографии в первой половине XIX в. *Vilniaus valstybinio V. Kapsuko universiteto mokslo darbai. Istorijos filologijos mokslų serija*, 1957, т. 3, p. 45–57.

24. РОЗЕТ, Р. И. Лекционный курс П. О. Ярковского по библиографии. *Советская библиография*, 1956, вып. 42, p. 56–60.

25. СИМОН, К. Р. *История иностранной библиографии*. Москва, 1963. 735 p.

26. ФОКЕЕВ, В. А. *Библиография: теоретико-методологические основания*. Санкт-Петербург, 2006. 250 p. ISBN 5-93913-114-x.

27. ЧЯПИТЕ, Юлия. *Вопросы классифицирования библиографических пособий и библиографии*: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. Ленинградский государственный институт им. Н. К. Крупской. Ленинград, 1978. 236 p.

28. ЧЯПИТЕ, Юлия. Г. Ф. Дебюри и М. Денис – первые представители библиографоведения и книговедения. *Книготура*, 1979, т. 6, p. 96–102.

29. ШАМУРИН, Е. И. *Очерки по истории библиотечно-библиографической классификации*. Т. 1. Москва, 1955. 309 p.

30. ШВЕЦОВА-ВОДКА, Г. М. *Вступ до бібліографознавства*. Київ, 2004. 217 p.

PAWEŁ JARKOWSKI'S ATTEMPTS TO CLASSIFY BIBLIOGRAPHY
PHENOMENA (IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN
BOOK SCIENCE BIBLIOGRAPHY PARADIGM
OF THE LATE 18TH–EARLY 19TH CENTURY)

JULIJA ČEPYTĖ

Abstract

Paweł Jarkowski (1781–1845) is a pioneer of teaching bibliography in the former territory of Lithuanian and Polish State Kremenets lyceum (in the Ukraine) which belonged to Vilnius university (he lectured there in 1809–1832). His legacy comprises manuscripts and published lecture plans, very generally researched by Polish, Russian, Ukrainian and Lithuanian scientists paying attention to various attitudes towards bibliography, the influence of the pioneers and coevals in bibliography science research and other aspects. The aim of this article is to reveal P. Jarkowski's attempts to classify bibliography phenomena, and especially bibliography in real (or narrow) sense, and bibliographical resources including classification ideas, principles, influences, and interrelationships in the content of the European book science bibliography paradigm of the late 18th century – early 19th century. The research is based on historical, logical and comparative methods as well as on the analysis of sources and literature. The main sources under analysis are two published drafts of his bibliology lectures (1814–15 a shorter and in 1818 a more explicit variant). The object of our research is the structural schemes of these drafts. They are analysed dealing with their contents, form, function and formal logical aspects, analysing respectively subject, functional and formal logical structure of bibliography. The attempts of classifying bibliography phenomena related to the latter structure are analysed on some levels, such as 1) entirety (bibliography in

the extensive sense of bibliology), 2) bibliography in its real (narrow) sense, 3) bibliology resources. Bibliography (bibliology) schemes as a whole reveal not the kinds of bibliography but their subject structure. However, these schemes can be characterized as having the following features of classifications: the multilevel hierarchical structure of subject contents, a complex form of the scheme with a strict numeration, the dichotomy principle of classification, the influence of science and bibliography classifications. The same can be said about the bibliography in the real sense as a whole. But we can also detect fragments (microclassifications) of different phenomena, especially those of bibliographical resources: 1) catalogues, 2) subsidiary books used for keeping the order in the library (works that are obtained, discarded, loaned). All of them are connected with a certain stock (the kind of librarian or institutional bibliography production). P. Jarkowski presents a very original for his time classification of bibliographical resources which are not connected with any stock in his scheme of classification of sciences. His classification of bibliographical resources is based on the principles of hierarchy and dichotomy, the latter having become the ground of classification. This makes him different from his predecessors and contemporaries, but these classifications did not reflect the variety of bibliography tools and the advanced terminology of his time. P. Jarkowski did not intend to specially classify bibliography and its different phenom-

ena. While elaborating the book science bibliography paradigm, he did not try to create new kinds of knowledge. He only made use of the material created by his predecessors (especially M. Denis) and contemporaries, which was valuable for preparing librarianship specialists. The frequent changing of the title and content of his course shows his quest for and reaction to innovations in this field. Original solutions were reached by creatively using bibliology achievements of other specialists. For instance, intercepting the kinds of catalogues from his predecessors, he classified them in his own original

way, accepting some of them while rejecting others. He was the pioneer in the bibliography science, who classified subsidiary books as bibliographical resources for keeping the order in a library. P. Jarkowski is better known for his achievements in spreading bibliography and book science knowledge for would-be specialists in librarianship. His activity in this field was the sphere of interest among his contemporaries and subsequent professionals. P. Jarkowski is part of Lithuanian, Polish, as well as Russian and Ukrainian bibliography and book science history.

Įteikta 2009 m. gruodžio mėn.